

## MENE TEKEL JIŽ POTŘETÍ

V týdnu od 23. února do 1. března se v Praze uskutečnil třetí ročník festivalu proti totalitě Mene Tekel, pořádaný občanským sdružením Umění bez bariér ve spolupráci s hl. m. Prahou, Konfederací politických vězňů ČR a Ústavem pro studium totalitních režimů.

Mezinárodní záštitu převzal a všech akcí se zúčastnil prezident asociace bývalých politických vězňů a obětí komunismu Inter-ASSO Jure Knezović, který vyjádřil přání realizovat projekt postupně i v ostatních členských zemích EU.

Jedním z hlavních cílů festivalu Mene Tekel je připomenout mravní odkaz účastníků třetího odboje a aktivně zapojit mladou generaci do procesu vzdělávání v oblasti novodobých dějin. Záměrem třetího ročníku festivalu bylo navíc jeho rozšíření o dokumentaci totalitních režimů v Chorvatsku, Slovinsku, Litvě a Lotyšsku.

Během týdne se uskutečnilo třicet tři akcí. Osvědčeným zázemím se pro ně stala Městská knihovna v Praze, kde byly v dopoledních hodinách ve spolupráci s ministerstvem obrany promítány snímky o bojovnících proti totalitě, natočené žáky základních škol. Organizátoři zajistili účast tvůrčích týmů, interviewovaných osobností a školní mládeže. Diskuse mezi autory filmových dokumentů a jejich vrstevníky z řad diváků představovaly silnou motivaci pro zkoumání historie z hlediska vlastního prožitku.

Interaktivní programy potvrdily zkušenosti z minulých ročníků festivalu, totiž že autentické svědectví, osobní setkání s politickými vězni a s pamětníky, kteří poskytují nezprostředkovanou výpověď o procesech, věznění, psychickém a fyzickém násilí, o následcích pronásledování a perzekucí celých rodin, je nenahraditelnou „živou“ učebnicí dějepisu.



Ředitel Ústavu pro studium totalitních režimů Pavel Žáček (vpravo) zahajoval výstavní projekt v Karolinu, na němž se významnou měrou podíleli pracovníci ÚSTR  
Foto: Jiří Nedvěd



K prestižním hostům festivalu patřila dvojnásobná mistryně světa v krasobruslení Ája Vrzáňová. Na snímku s hokejistou Augustinem Bubníkem (vlevo) a ředitelem Mene Tekel Janem Řeřichou.  
Foto: Jiří Nedvěd

Přátelská atmosféra navíc vyvolává pocit důvěry a pomáhá obnovovat tradiční mezigenerační vztahy.

Při koncipování MT 2009 se rozvíjela spolupráce s vysokoškolskou platformou „politictivězni.cz“ na přípravě mezinárodní konference s tématem výuky novodobých dějin, pořádané v Senátu. Názory zahranič-

ních studentů, interpretujících výstupy z workshopů, zřetelně reflektovaly odlišnou historickou zkušenost generace, která se narodila již v demokratické společnosti. Aktuální téma konference je výzvou k uplatnění kvalitativně vyššího vzdělávání na základních i středních školách, kterému by mělo být vyhrazeno více



Mimořádný zájem o rekonstrukci soudního procesu s kulačkou byl motivací pro budoucí právníky a morální satisfakcí pro rodinu nespravedlivě odsouzené

Foto: Jiří Nedvěd

času. Současný prostor je dle dlouhodobých statistik vycházejících z vyjádření učitelů v porovnání s ostatními dějinnými etapami neadekvátní.

Možnost spolupráce využili posluchači Právnické fakulty UK při zpracování podkladů pro fiktivní obnovu politického procesu z padesátých let, který s nimi podle svého námětu dlouhodobě režijně připravoval Jan Řeřicha. Výsledky badatelské práce a nadšení studentského týmu podtrhla autenticita velké porotní síně Vrchního soudu v Praze na Pankráci, neblaze proslulé hrdelními procesy, včetně toho s Miladou Horákovou, který vyústil v justiční vraždu. Tři sta návštěvníků se stalo svědky doby, jejíž deformované právní prostředí tragicky poznamenalo statisíce nevinných rodin. Tento typ programu, který se stal těžištěm pro zpracování dokumentu České televize, byl vyhodnocen jako velmi úspěšný a uvažuje se o dalších tématech pro následující ročníky Mene Tekel.

Poslání festivalu oslovilo i hudební skupiny, které ve své tvorbě prosazují ochranu lidských práv. Klub Vagon poskytl místo cyklu jejich kon-

certů za oběti komunistické totality. Mladé návštěvníky uvedla do kontextu ukáзка dokumentu *Roztrhán za živa*. V neformálních diskusích se živě zajímali o téma politické nesvobody.

Divácky atraktivní bylo setkání veřejnosti se sportovními legendami: krasobruslařkou Ájou Vrzáňovou a hokejistou Augustinem Bubníkem, jimž komunistický režim ve věku dnešních maturantů zastavil slibně nastartovanou sportovní kariéru – Ája Vrzáňová musela emigrovat, Augustin Bubník byl nepodmíněně odsouzen k trestu odnětí svobody. Srovnání současné občanské společnosti se zvrhnutým aparátem totalismu mohlo být pro mladé diváky impulzem k zamýšlení nad křehkými hodnotami demokracie.

K vrcholům Mene Tekel patřila prezentace chorvatských, slovinšských, litevských a lotyšských filmových dokumentů z doby komunistické diktatury. Projekcí s besedami se zúčastnili velvyslanci, odborná i laická veřejnost.

Značný zájem vyvolalo uvedení unikátního lotyšského dokumentu *The Soviet Story* a česká premiéra šokující výpovědi několika žen a mužů

deportovaných z Lotyšska v dětském věku, s názvem *Byla jednou Sibiř*. Filmový dokument představila nekonformní lotyšská režisérka Dzintra Geka, jejíž otec se směl vrátit ze sibiřského vyhnanství až po dvaceti letech. Autorka se svým mužem, významným hudebním skladatelem Péterisem Vasksem, ocenili široký záběr festivalu a projevíli zájem o aktivní účast na dalším ročníku.

S výjimečným ohlasem se setkal devítidílný výstavní projekt *Arogance moci* v Karolinu, jehož součástí bylo promítání dokumentárních snímků ČT Studia Ostrava *Příběhy železné opony*, *V zajetí železné opony* a *Dopisy z cely smrti*. Návštěvníci ve svých písemných hodnoceních doporučovali, aby výstava byla putovní a seznamovala co nejširší veřejnost s fakty o nepromlčitelnosti komunistických zločinů.

Projekt, na němž se třemi samostatnými bloky podílel Ústav pro studium totalitních režimů a několik občanských sdružení, představuje další formu a svědčí o otevřenosti Mene Tekel. Ústav pro studium totalitních režimů je pro festival silným odborným partnerem a jeho populárně-vědecké publikace si našly mezi návštěvníky mnoho kvalifikovaných adresátů.

Své tradiční a významné místo měly v programu festivalu besedy s účastníky třetího odboje, promítání komentovaných dobových snímků v kině Ponrepo, literární večer či závěrečná ekumenická bohoslužba.

Zájem o festival v mimořádné míře projevila tištěná i audiovizuální média, přinášející denně zpravodajství z jeho průběhu. Ozvěny Mene Tekel budou probíhat na několika místech republiky, o spolupráci má zájem řada občanských subjektů.

Na rozdíl od předešlých ročníků se novináři neptali, zda v dnešní době někoho zajímá padesát let stará historie. Těm, kteří chtěli vědět, jaké téma připravujeme pro příští ročník, odpovídáme: Nejen politický, ale také intelektuální odboj proti nesvobodě.

Daniela Řeřichová

## ČESKÁ SPOLEČNOST OD MNICHOVA K VÁLCE

**Výročí sedmdesáti let od okupace Česko-Slovenska připomněla výstava o druhé republice.**

Výstava návštěvníkům přiblížila dění a atmosféru v Česko-Slovensku a následně v protektorátu Čechy a Morava. Tematicky byla rozdělena na tři části - období druhé republiky, protektorát a osobní vzpomínky pamětníků těchto událostí. Na dvaceti panelech byl věnován prostor politickému dění, státoprávní změnám, domácímu i zahraničnímu odboji, ale i každodennosti a proměnám kulturní sféry. Panely doplnily fotografie, z nichž některé byly prezentovány poprvé.

Výstava se uskutečnila ve dnech 12.-27. 3. v prostorách Písecké brány v Praze 6.

(red.)



Zatýkáni rukojmích v rámci akce Albrecht der Erste v Třeboní 1. září 1939

Foto: ABS



Českoslovenští dobrovolníci před čsl. konzulátem v Krakově. Druhý zleva stojí Richard Tesařík, pozdější hrdina Sovětského svazu.

Foto: archiv Ladislava Kudrny

## PALACH 2009

## Uplynulo čtyřicet let od smrti Jana Palacha.

Před čtyřiceti lety, 16. ledna 1969, se na protest proti nastupující normalizaci v zemi okupované cizími armádami upálil student FF UK Jan Palach. K výročí tohoto činu mu letos současní studenti jeho fakulty kromě obvyklých květin a věnců věnovali dvou denní seminář, výstavu v Karolinu a obsáhlou knihu *Jan Palach '69*, na jejímž vydání se podílel i Ústav pro studium totalitních režimů. Ke *Zprávě o životě, činu a smrti českého studenta* od novináře Jiřího Lederera, napsané před čtyřiceti lety, a sborníku *Ve jménu života Vašeho*, který připravili studenti Filozofické fakulty před dvaceti lety, teď přibyl důstojný svazek s řadou studií a dosud neznámých archivních dokumentů.

Seminář se konal 15. a 16. ledna, první den v aule Filozofické fakulty, druhý den v Národním muzeu. Promítaly se filmy, přednášeli historici, filozofové i pamětníci.

Historik Łukasz Kamiński z polského Ústavu paměti národa upozornil, že podobných upálení bylo více, než se dříve soudilo. *Donedávna bylo známých jen několik jmen, ale těch případů je v různých zemích střední Evropy téměř třicet, ačkoliv jde o čín cizí evropské kultuře*, konstatoval Kamiński a připojil, že lidské pochodně v naprosté většině případů nedosáhly svého cíle. Historik Petr Blažek se pozastavil nad silou dosud živých dezinformací kolem Palachovy smrti a představil řadu dokumentů, které k případu Jana Palacha shromáždila Státní i Veřejná bezpečnost. Politickou motivaci a náboženské zdroje činu Jana Palacha popsal ve svém příspěvku historik Jiří Suk, který přes ticho, které zůstává propojil Palachovu postavu s Hamletem. *Veřejnost obět pochopila, ale nebyla schopna využít ji k činu, který Palach žádal. Nesmírná síla zástupů zůstala*



V aule FF UK promluvila i Vlasta Chramostová

Foto: Jiří Stibor

*obrácená do sebe*, konstatoval Suk.

Pamětníci Jiřina Šiklová či Zdeněk Pinc v dalším panelu semináře vzpomínali na dobu svých tehdejších studentských let na fakultě, kdy bylo propojení studia a politického angažmá nejen obvyklé, ale *bylo ku prospěchu celé fakulty*.

V diskusním panelu o smyslu Palachovy oběti promluvili filozofové i duchovní. *Myslím, že nejsem jediný, kdo se cítil Palachovou smrtí obviněn – nejsi tak důsledný jako Palach*, přiznal evangelický farář Miloš Rejchrt. Zároveň zopakoval, že živá pochodeň v lidech vyvolala posvátnou hrůzu a na chvíli je spojila, ale tím to skon-

čilo. *Když se na Velký pátek v Jihlavě upálil Evžen Plocek, ve společnosti už nebyla žádná chuť pouštět si tyto extrémnosti k tělu*, uzavřel Miloš Rejchrt. Kněz Tomáš Halík se připojil k tomu, že se Palachovou obětí cítil osobně osloven: *Říkal jsem si: Všichni jsme v pozici pochodně číslo 2. Jak to ale realizovat?* Debatovalo se o tom, že Palach se svým činem snažil postavit hráz nastupující lži, jejíž rozměr je přímo světovým rekordem. I o tom, zda náš současný smysl pro pravdu je hoden palachovské oběti.

Martin C. Putna se proti Palachovi vymezil a nesouhlasil s tím, že by demonstrace během Palachova týdne



Vzpomínka na Jana Palacha

Foto: Jiří Stibor

v lednu 1989, které byly začátkem konce vlády komunistické strany, byly nějak úžeji spjaté právě s Palachem a s ohlasem jeho činu: *Chodili bychom demonstrovat proti režimu pod jakoukoliv záminkou. Palachův týden byla tenkrát záminka, hledali jsme v kalendáři jakékoliv výročí*. T. Halík ale vzápětí namítl, že kulaté padesáté výročí smrti Karla Čapka, které bylo jen o pár týdnů dřív, žádné podobné demonstrace nepřineslo.

V diskusi zaznělo, že společnost možná potřebovala dvacet let normalizace, aby na Palacha navázala při demonstračním odporu proti režimu. *Dvacet let se o tom nemluvílo ze zcela*

*zjevných politických důvodů. Teď se o tom nemluví dvacet let proto, že bychom si oběť Jana Palacha a jeho racionalitu museli připustit a porovnat sami se svým vlastním chováním. A to se nám nechce*, řekla na závěr diskuse herečka Vlasta Chramostová, která promluvila z publika. To ji odměnilo potleskem až bouřlivým.

Návštěvníci semináře mohli vidět celou řadu filmů. Kromě šesti dokumentárních snímků, které jsou DVD přílohou k nové knize, přijel na seminář se svým filmem *Slyšte můj křik* polský režisér Maciej Drygas. Jeho dokument vypráví příběh „polského Palacha“, Ryszarda Siwiece, který se

na protest proti okupaci Československa upálil ještě před Palachem, v září roku 1968.

Pohnutí vyvolal u diváků zejména film *Jan '69* Stanislava Miloty a film *Ticho* Milana Peera, který je doprovázen známou písní Ticho Bohdana Mikoláška – její slova *zemřel živý člověk, aby mrtví zůstali žít* byla během semináře často citována. *Napsal jsem tu píseň na strahovské koleji, na třetím bloku, a víceméně jsem tím obětoval svou písničkářskou kariéru*, řekl sám Mikolášek na vernisáži palachovské výstavy v Karolinu těsně předtím, než píseň zahrál a zazpíval.

Katka Volná

## JAK UČIT O KOMUNISMU?

**Učitelé dějepisu mají nyní možnost účastnit se specializovaných seminářů.**

Ústav pro studium totalitních režimů připravil na letošní rok bohatou nabídku vzdělávacích seminářů pro učitele dějepisu, které postupně uvedou zásadní témata československých dějin posledních sedmi dekad 20. století. Ambicí metodických seminářů je především podpořit výuku moderních dějin na základních a středních školách v České republice a tím splatit alespoň zčásti dosavadní dluh. Až nyní, po zavedení školních vzdělávacích plánů, mají učitelé skutečnou volnost při sestavování tematických plánů pro výuku dějepisu, a tím přirozeně i možnost věnovat větší prostor novodobým dějinám.

Při seminářích se učitelé seznámí s postupy a metodami, které mohou zatraktivnit jejich vyučovací hodiny a zároveň přizpůsobit výuku moderních dějin současným požadavkům. Zajíma-

vou příležitost, jak studentům přiblížit komunistickou minulost, představují dějiny rodiny. Je totiž snazší utvořit si vztah k členům vlastní rodiny než k historickým postavám. Tento pohled na dějiny nabízí studentům alternativu k oficiálním schématům „velké historie“. Další možností, jak jim přiblížit dané téma, je například představení známého místa z okolí jejich domova jako místa historické události. V této souvislosti se postupně snažíme vytvořit rozsáhlou ikonografickou databázi, která by měla v budoucnu učitelům pomoci přiblížit žákům především témata 20. století.

Na vzdělávacích seminářích dále nabízíme jako vhodnou formu prezentace nedávných historických událostí využívání dobových audiovizuálních dokumentů a záznamů. Upřednostňujeme především krátké filmové klipy, které jsou využitelné i v běžných vyučovacích hodinách. Audiovizuální ukázky jsou vybaveny metodickými listy s možnými otázkami a náměty k odpovědím. Hodláme také pokračovat v tvorbě multimediálních výukových DVD k jednotlivým historickým mezníkům a procesům v českém pro-

středí. Pro letošní rok plánujeme vydání vzdělávacího DVD ke kolektivizaci venkova v Československu. Prostor věnujeme i rozboru různých ideologických textů, které jsou v internetové podobě obohaceny o dobové fotografie.

Každý účastník kurzu si od nás odnese materiály prezentované na semináři. Některé z nich si může stáhnout z našich webových stránek. Kromě těchto materiálů obdrží učitelé bonus v podobě publikace vztahující se k danému tématu semináře buď z produkce ústavu, nebo jiných institucí. Vzdělávací semináře pro učitele dějepisu se konají vždy jednou měsíčně v budově Ústavu pro studium totalitních režimů. Další podrobnosti nejenom o vzdělávacích seminářích ÚSTR naleznete na <http://www.ustr-cr.cz/cs/vzdelavani-seminare>. Nejbližší program seminářů:

24. 4. 2009 – Kurz 3: Kolektivizace venkova

29. 5. 2009 – Kurz 4: Pražské jaro a počátky normalizace

19. 6. 2009 – Kurz 5: Rok 1989 ve střední Evropě.

Václav Ruml



Jeden z lektorů, Kamil Činátl

Foto: Jiří Reichl

## NA FRONT�E STUDENÉ VÁLKY

## Československo 1948–1956

Unikátní výstava o agentech-chodcích (kurýrech), kteří přes tehdy vznikající železnou oponu přepravovali důležité informace a materiály, byla

24. února zahájena v historické budově Muzea hlavního města Prahy. Autorem výstavy je historik Prokop Tomek. *Začalo to zhruba před deseti lety, kdy jsem v archívech poprvé našel falešné občanské průkazy a další doklady, kterými byli vybaveni agenti-chodci, aby mohli působit na území Československa a vykonávat ilegální činnost. V tu chvíli se přede mnou začaly odkrývat větší*



Ukázka vybavení používaného kurýry

Foto: ABS



Smrt na hranici

Foto: ABS

*nou neznámé a mnohdy velmi pohnuté příběhy lidí, kteří působili jako agenti-chodci, řekl při zahájení výstavy Prokop Tomek.*

Výstava je věnována tisícům neznámých spoluobčanů, kteří se po únoru 1948 rozhodli ze zahraničí aktivně bojovat proti komunistické moci v Československu. Na hranici mezi Východem a Západem probíhaly v letech 1948–1956 dramatické střety studené války. *V drtivé většině byl náplní práce kurýrů sběr informací, budování sítě spolupracovníků, ukrývání osob, přinášení radiostanic a hledání a výcvik jejich obsluh z místních lidí, převádění lidí a přenášení vzkazů a dopisů za hranice,* popisuje činnost kurýrů Prokop Tomek. Tajné operace exilových zpravodajských skupin jsou v současnosti prakticky zapomenuté.

Expozice je vytvořena z historických dokumentů, kriticky vyhodnocených informací a fotografií z dílny institucí bývalého komunistického režimu. Jejím cílem je přiblížit návštěvníkům význam kurýrů a vyzdvihnout jejich přínos k boji za návrat svobody a demokracie.

Výstava potrvá do 3. května.

(red.) 